

Een Mechelse H. Sebastiaan

Het Rijksmuseum verwierf zeer onlangs – dankzij een schenking van de Commissie voor Fotoverkoop – een laat-middeleeuws gepolychromeerd notehouten beeld, voorstellende de H. Sebastiaan (afb. 1). De figuur staat op een grondje en is vastgebonden aan een afgeknotte boom, waaraan een schild hangt. Het krachtig gebouwde lichaam en het hoofd vormen een sterke S-curve. De beide armen zijn bij de polsen met koorden aan boomtakken gebonden, de rechter, met zeer gemanieerde hand, boven zijn hoofd, de linker ter hoogte van zijn linker heup. De benen zijn bij de enkels met een koord aan de stam gebonden. Hij heeft een smalle neus en een geprononceerde, kleine mond. Zijn ogen zijn halfgesloten, hetgeen zijn gezicht een droefgeestige uitdrukking verleent. Zijn haar is sterk gekruld. Een zevental pijlen verwonden zijn lichaam. Hij draagt slechts een lendendoek, die naar links uitwaaiert.

Het beeld staat op een console, die zowel van boven als van onderen is geprofileerd (afb. 2). Hier tussenin bevindt zich een naar rechts zwevende engel, die een schild vasthoudt en gekleed is in dalmatiek, albe en amict¹. Op de achterzijde van het grondje, waarop de heilige staat, bevindt zich het ingebrande Mechelse stadswapen: *de drie balken* (afb. 3).

Onder de vele gepubliceerde Mechelse beeldhouwwerken komt niet één Sebastiaanbeeld voor². Ook wat het formaat betreft vormt onze sculptuur een uitzondering: het overgrote deel van de Mechelse beeldjes is 30–40 cm hoog, terwijl de Sebastiaan van hoofd tot voeten 69,5 cm meet (hoogte console 26 cm, totale hoogte 121 cm).

Een aantal beelden, die eveneens een uitzondering vormen op het gebruikelijke kleine formaat, bevindt zich in het Museum van de Commissie voor Openbare Onderstand te Mechelen (vroeger in het o.l.v. Gasthuis in die stad): twee vrouwelijke heiligen en vier mannelijke. De vier mannelijke heiligenbeelden zijn in verband met het Sebastiaanbeeld bijzonder interessant. Ze stellen de heiligen Antonius, Christoffel, Adrianus en Rochus voor en zijn, evenals Sebastiaan, geplaatst op een console, versierd met een of twee wapendragende engelen (afb. 5–8). De figuren zijn van notehout en zijn resp. 73, 80, 73 en 72 cm hoog, de consoles resp. 28, 27, 26 en 27 cm. Ze werden in 1911 tentoongesteld te Mechelen³, waar ze reeds aan een Mechels atelier werden toegeschreven, hoewel tot 1971 niemand had opgemerkt, dat de beelden van het Mechelse stadsmerk voorzien zijn⁴. De toeschrijving werd echter bevestigd door enkele van een merk voorziene navolgingen op kleiner formaat. Reeds oppervlakkige vergelijking doet vermoeden dat ons Sebastiaanbeeld eens tot deze serie kan hebben behoord. Het formaat, de combinatie beeld-console en de overeenkomst in materiaal wijzen daar reeds op, maar ook vergelijking tussen de beelden onderling.

Het op het eerste gezicht door zijn iets grotere vlezigheid afwijkende gelaatstype van de Sebastiaan komt toch op vele punten overeen met dat van de andere heiligen. Hij heeft uitstekende jukbeenderen als al de heiligen en het Christuskind op Christoffels schouder. De smalle, rechte neus komt vooral overeen met die van Adrianus (afb. 7). De vorm van de ogen en de mond met grote, iets vooruitstekende bovenlip komen bij alle figuren

Afb. 1. Sebastiaan. Gepolychromeerd notehout, totale hoogte 121 cm. Rijksmuseum, Amsterdam.

Afb. 2. Console van het Sebastiaanbeeld.

Afb. 3. Het Mechelse stadswapen op het Sebastiaanbeeld.

voor. Links en rechts van de mond bevindt zich een kuiltje, dat evenals de lippen rood geschilderd is. Dit treft men bij alle figuren aan, maar is vanzelfsprekend het duidelijkst te zien bij de baardeloze figuren. Sebastiaans lippen staan iets los van elkaar; dit is ook het geval bij Adrianus (afb. 7), Rochus (afb. 8) en het Christuskind (afb. 6). De onderkin komt ook bij Adrianus en het Christuskind voor.

De haardracht van Sebastiaan wijkt enigszins af van die van de overige heiligen. Het ontbreken van de wenkbrauwen bij Sebastiaan is een opvallend verschil: bij de overige heiligen zijn deze zeer fijn getekend.

Het type hand van de Sebastiaan, met brede handrug en slanke vingers vindt men terug bij Antonius (afb. 5). De voeten met hoge wreef en iets krullende tenen komen ook bij Christoffel voor (op de foto lijkt zijn voet veel grover dan hij in werkelijkheid is), evenals bij het Christuskind. Godenne's onderzoek naar de herkomst van de vier beelden in Mechelen bracht aan het licht, dat zij eerst in 1857/58 in het toen juist gereedgekomen nieuwe O.L.V. Gasthuis werden geplaatst. Gegevens over een vroegere herkomst zijn onbekend⁵. Toch zou men zich kunnen voorstellen, dat de heiligen, allen patronen tegen ziekte en dood, eens een plaats hebben gehad in een gasthuis. Misschien kan een (noodzakelijk, maar uit tijdgebrek helaas nog niet gedaan) onderzoek naar de wapens hier uitkomst brengen.

De polychromie van de beelden te Mechelen is in een bijzonder slechte staat. Weliswaar is het incarnaat vrij goed bewaard, maar de polychromie van de kleding is gedeeltelijk afgebladderd en grote gedeelten zijn zeer slordig overschilderd, zodat naar de kwaliteit van het snijwerk op sommige plaatsen slechts te raden valt.

De polychromie van de Sebastiaan is daarentegen zeer goed bewaard gebleven. Dit is waarschijnlijk te danken aan het feit, dat het beeld lange tijd met witkalk overschilderd is geweest. In deze toestand werd het ook door een kunsthandelaar aangehouden. De kalk is helaas ondeskundig verwijderd, zodat het incarnaat nu een gestreepte indruk geeft (afb. 4). In de toekomst zal het beeld echter een

Afb. 4. Sebastiaan, detail van afb. 1.

grondige schoonmaak ondergaan, wat het geheel zeer ten goede zal komen.

De serie heiligenbeelden kan omstreeks 1520-1525 worden gedateerd. Dat wil zeggen dat ze zijn ontstaan in een tijd, dat Mechelen, hoofdstad der Nederlanden, een grote bloei doormaakte, nadat Margaretha van Oostenrijk er in 1507 haar hof had gevestigd. Mechelen was toen een centrum van humanisme. Ook hadden de nieuwe, uit Italië afkomstige vormen er reeds hun intree gedaan. Zij werden door Rombout Keldermans in praktijk gebracht aan de nieuwe gevel van Margaretha's Hof van Savoye, de vroegste renaissance-gevel in West-Europa.

De Italiaanse invloeden werden echter voornamelijk ingevoerd door kunstenaars van buitenaf: wat de beeldhouwkunst betreft door de uit Worms afkomstige Conrad Meyt (sinds 1512 Margaretha's hof-beeldhouwer) en vanaf 1524 door Jean Monet, afkomstig uit Metz. De inheemse beeldhouwateliers bleven echter nog lange tijd

Afb. 5. Antonius. Museum van de Commissie voor Openbare Onderstand, Mechelen. Foto A.C.L., Brussel.

Afb. 6. Christoffel. Museum van de Commissie voor Openbare Onderstand, Mechelen. Foto A.C.L., Brussel.

Afb. 7. Adrianus. Museum van de Commissie voor Openbare Onderstand, Mechelen. Foto A.C.L., Brussel.

Afb. 8. Rochus. Museum van de Commissie voor Openbare Onderstand, Mechelen. Foto A.C.L., Brussel.

doorwerken in de traditionele laat-gotische richting⁶.

De beeldhouwer van de Sebastiaan staat op de grens van beide werelden: de console van het beeld is nog bijzonder traditioneel te noemen, maar in de behandeling van het lichaam van de heilige doet de kunstenaar toch een geduchte en ons inziens geslaagde poging de nieuwe opvatting van het menselijk naakt toe te passen.

Het Sebastiaanbeeld vormt een zeer welkome verrijking van de in het Rijksmuseum vrij schaars vertegenwoordigde Mechelse beeldhouwkunst.

Noten

¹ Inventarisnummer R.B.K. 1971-50.

Toestand: vernieuwd: vier vingers van de linkerhand van de Sebastiaan en twee pijlen; ontbreken: deel van rand van de lendendoek (wormstekig), gedeelte van koord bij de rechterpols, enkele takken van de boom, gedeelte van de band van het schild aan de boom, grootste deel van de band van het schild van de engel.

Polychromie origineel: incarnaat, haar bruin, lendendoek wit met vergulde rand, koorden en schild verguld, grondje groen, boom groen op goud. Polychromie van console grotendeels van latere datum: profileringen rood en blauw. Engel: incarnaat, vleugels rood en blauw met oranje, dalmatiek groen met rode voering en vergulde franje, albe en amict wit. Schild: gedeeld 1. veld van blauw, 2. van vuil wit met een hoekige dwarsbalk van rood; band van schild oranje.

² C. Poupeye, *Les jardins clos et leurs rapports avec la sculpture malinoise*, *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, XXII (1912), p. 51-114; J. de Borchgrave d'Altena, *Statuettes malinoises*, *Bulletin van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis*, 4de reeks, XXXI (1959), p. 2-97; W. Godenne, *Préliminaires à l'Inventaire général des Statuettes d'origine malinoise, présumées des XVe et XVIe siècles*, *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, 1957, p. 47-127, 1958, p. 51-80, 1959, p. 30-54, 1960, p. 113-129, 1962, p. 68-147, 1969, p. 43-87; H. M. J. Nieuwdorp, *Drie Mechelse huissaltaartjes*, *Bulletin Kon. Musea voor Schone Kunsten van België XVIII* (1969), p. 7-15.

³ *Exposition des Anciens Métiers d'Art Malinois, d'Art religieux de la Province d'Anvers et de Folklore Local*, Mechelen 1911, no. 74-77.

⁴ Geen merken zijn vermeld in de onder ³ genoemde catalogus, evenmin als bij J. de Borchgrave d'Altena o.c., p. 67-70. In 1959 op merken onderzocht door W. Godenne en geen aangetroffen, zie: W. Godenne, *Six statues polychromées de l'Hôpital Notre-Dame à Malines*, *Handelingen van de Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, 1960, p. 109.

Beide auteurs vermelden evenmin de houtsoort van de beelden. Christoffel en Rochus, aanwezig op de tentoonstelling 'Aspecten van de laatgotiek in Brabant', Leuven 1971, no. MB/24 (p. 444) en MB/26 (p. 445), blijken zowel op de beelden als op de consoles voorzien te zijn van het Mechelse stadsmerk, de drie balken; zie ook onder no. BB/33 (p. 363): Adrianus. De catalogus vermeldt als eerste de houtsoort.

⁵ W. Godenne, *Six statues . . .*, op. cit., p. 109.

⁶ *Catalogus tentoonstelling Margaretha van Oostenrijk en haar Hof*, Mechelen 1958, met inleidingen door o.a. L. van Puyvelde en A. Jansen.